

VII.

EMLÉKBESZÉD

BERZSENYI DÁNIEL R. T. FELETT.

KÖLCSEY FERENCZ R. TAGTÓL.

OLVASTATOTT

A' M. T. TÁRSASÁG' V-DIK KÖZ ÜLÉSÉBEN, SEPT.' 11-DIKÉN 1836.

Az emberi nem: egészben tekintve, örökre virágzó növény, mi-
nek egy felől hervadó virágai mellett, más felől szünet nélkül újak és
újabbak fakadnak 's nyílnak ki. Végetlenül tenyésztő élet ez; hol mult
és jelen csak a' jövődőnek szolgálnak magul; 's a' bölcs örvendő néz
e' jövődő' elébe; mert tudja, hogy az bizonyosan felvirul, 's felvirulta
után enyészetre sem hajlik, míg magából a' következő időnek alapot
nem készít.

De ki elég erős, mindig és mindenütt csak az egészre vetni pil-
lantatát? Egyes emberek a' végetlen egész' egyes virágai vonzanak ben-
nünket magokhoz; egyesekhez fűzzük hajlandóságunkat, érdekeinket,
szerelmünket; 's midőn az egyesek hervadnak és enyésznek: megsza-
kadni érezzük az egymásból folyt idők' folyamát; 's ez érzet a' legkí-
nosbak közé tartozik. Mert szívünk legtermészetesb indulata, vágya és
küzdése, majd tisztán majd homályosan, a' jövődőt tárgyazza; 's
mondjátok meg: a' megholtak' jövődője hol vagyon?

Kettő a' felelet. Egy, melly a' hit' vezérkarjaira útasít; 's a' jö-
vendőt túl a' síron, sejdítési homály alatt mutatja. Más, melly az em-
beriség' egésze felé fordul; 's innen a' síron, az enyészet' nyomain mindig
ujjonan keletkező életre figyelmeztet. Lelket emelő, nagy gondolat fek-
szik mindegyikben! De gyarló az ember; 's a' mi vagy alaktalanul, vagy

temérdeksége miatt által nem tekinthetőleg áll előtte, abban kielégítést nem lelhet. Így, kimult kedveseinek elsötétült jövődjétől a' multra tér vissza; 's ha a' remény' kinézetei megszűnni látszanak: az emlékezet' karjai közé dől, 's lefolyt öröm' és szenvedés' körében ábrándozik.

Innen van, hogy emléket állítunk az elhunytak, hogy beszéd által megújítjuk emlékezetét azoknak, kik többé nincsenek. E' visszapillantás a' kialudt életre szándékos csalódás által enyhíti a' fájdalmat; midőn a' nemlétel' gyötrő gondolata helyett, az egykori élet' meleg képével foglalatoskodunk; 's egyszersmind hiuságunkat azon vigasztalással tápláljuk, hogy az emlékezet életet ad; 's ki tetteiben, megemlegettik, az halhatatlan lesz.

És ez valóban áldás Istentől, ki így adá! Gondolkozó, 's tükély után törekvő lénynek, ki magát az egész emberiség' képviselőjének tekinteni szereti, megfagylaló gondolat, olly végvonal, hol minden törekvéseivel együtt örök éjbe süllyedjen. De a' marothoni győző' emlékszobra nemes lángot ébreszt az ifjú Themistokles' keblében; 's Kalpe szirteinél, a' Herakles felől homályosan szállongó rege, a' földkerekség' leendő urának szemeiből dicső tettek után sovárgó könnyeket fakasztott. Emberi gyarlóság' alapjából pattan fel a' szikra, mi a' parányi, múlandó embert, életutáni nagy következményekre munkálni éleszsze.

Ez ideától hevülve készülök itt, kis tehetségem szerint feltüntetni elköltözött társunknak, a' mi Berzsényinknek emlékezetét. Mert ő sincsen többé; benne is saját fényében ragyogó csillagot veszténk el; 's most illő a' kor' embereinek tudtul adni, miképen a' magányba vonult, 's címekkel nem ragyogott férfiúban, azon kevesek' egyike van eltemetve, kik, a' süllyedés' szélén gyakran állott magyar nemzetre, való díszet hoztanak.

A' sokaság nem foghatja meg: mint lehessen költőről így szólani? Jól van! Ha ti azt hívjátok költőnek, ki szavakat foglal versekbe, 's történetesen feldúzzadt érzeményeit, 's egy-egy elmésen elővillant gondolatját papirosra önti, 's ollykor valamelly csillogó urát, pártfogás' reménye miatt, megénekel, vagy a' könyváros' szűk zsoldjáért az almanachokba divatárukat készítget: akkor, igen is, a' sokaságnak igaza van.

De ha költő nevet csak az érdemel, ki nemesített érzelmeket hordoz keblében, ki a' természetre, az emberi szenvedelmekre vizsgáló

tekintetet vete, ki a' való életet magas szempontokból vevé fel, 's dalát a' szépnek és jónak, 's az örök dicsőségnek szentelé, hogy általa minden ifjú kebel szent lángra gyúladjon: valljátok meg, akkor a' költő bizonyos jótevője az emberiségnek; 's nevét hála' és tisztelet' érzelmei közt kell neveznünk.

Való, a' költészet' jótételei nem épen kézzel foghatók. Akarjátok-e, hogy csak az érdemeljen figyelmet, a' mi gyermekeitek' kenyerét bőven adja meg? O, úgy — az egyszeri író szerint — a' kerekas rokka' feltalálója minden Homérok felett fog állani! De gondoljuk meg: az ember nemcsak testi, hanem szellemi lény is egyszersmind. Mi lenne az emberiség, ha vad állatként egyedül élelem után futkosna? 's mi lenne a' nemzet, melly egyedül kalmárkodó nézetek után indulván, az egész természetet csak kincses ládának tekintené, 's a' csillagok' ezreit csak arra valóknak, hogy portékás hajója' útát igazgassák?

A' míveltség' kezdő korában minden nemesb érzemény és ismeret költő által énekelteték. Vallás, philosophia, történettudomány költészet' karjain léptek fel. De az ember hívtelenné lőn mesteréhez; 's midőn a' kor' haladtával, ifjúi lelkesedése hideg körültekintéssé változott: minden ismereteitől 's tudományától azt kívánta, hogy éléskamrájának, kincstárának, 's uralkodási szomszárának szolgáljanak. Így tétetett a' valóság hatalom' zsámolyává, az isteni mathésis hódítók' és uzsorások' eszközévé, 's több ilyenek. És ezek, 's a' hasonlók ugyan mind addig, míg 's a' mennyiben az egyetemi haszonvágyat eszközlik, becsben fognak tartatni: de költészet és philosophia hidegen nézetnek. Mert sem mindennapi kenyeret nem természetnek; sem gyárművek' virágoztatására közvetlen nem alkalmazhatók.

Vagynak, kik üres óráikban a' költő' műveinek néhány pillanatot szentelnek; 's azok' becsét, mint időtöltést szerző dolgokét, határozzák meg. De jaj a' költőnek, ha czélja csak időtöltés vala! A' való költészet, 's a' philosophia' komoly múzája rokon szövetségben állanak. Mindegyik magas emelkedésben lebeg az emberiség felett, pillantásait szünetlen arra fordítva. Két tolmácsa a' léleknek, melly az állatemberben isteni eredetet bizonyít. Boldog, ki intéseiket érzeni és érteni megtanulhatá!

Berzsenyi minden kétségen túl egyike vala azoknak, kiket a' való

költészet' szelleme élesztett. Azon időben, mikor leteraturánk pártfogás nélkül, egy két lelkesebbnek magányos falai között elszigetelve, titkosan tenyészett, senkitől nem ismerve, díjt és pályalombot nem várhatva, egyedül keble' mozdulatitól vezérelve kezdette ő fakadó érzeményeit dalba önteni. Mezei magányában úgy áll vala: mint az oczeán' szigetén nyíló szép virág, mellynek pompáján emberi szem örvendő bámulással nem mulat, 's az örökre zúgó hullámok közt, a' hidegen le-sugárzó csillagos ég alatt

Nincs bájsereg, melly őt' körülroppenné,
Nincs vándor, a' ki szellemkarra venné. —

'S lehet-e a' költőre nézve szomorúbb helyzetet képzelnünk?

Mi a' dal? Harmóniás szavakba öntése a' gondolattá érlelt érzeménynek. 'S mi indítja a' költőt ezt tennie? Azon természeti hajlandóság, mi szerint azt, a' mi a' keblet dagasztja, ohajtjuk rokon érzésűekkel közleni. Midőn már a' költő e' természettől belénk plántált közlékenységnél fogva dalát elzengi, és nincs, ki az édes hangot felfogja; nincs, ki figyelmet fordítson arra, mit szíve' teljességéből kiömleszteni neki olly fontos volt: nem fogja-e a' részvét' hiányát fájdalmasan érezni?

Aztán tagadni nem lehet: a' költő nemcsak részvétért, de dicsőségért is énekel. Midőn Pindar a' Delphi' istenének boltjai alatt, a' nagy tömegben összegyűlt hellennép előtt énekelt; 's a' dal' szívemelő hatalmát ezer meg ezer szemből olvasta; lehetséges-e, hogy lelke perczenként szebb és lobogóbb lángra ne gyúladt légyen? De magára hagyatva, nép nélkül, mellyet az ének' ereje felrázzon, nép' nélkül, melly hazája' fényét az énekben viasszasugárzani örömmel tekintse, pusztá falaknak vagy az erdei visszhangnak mondani el az érzelem' szózatát: bizony a' lelkesedésnek nem nagy táplálékot nyújt. Innen van, hogy sok költőnk olly korán megszűnt éneklenni; 's hogy a' gazdagabb keblü zseni is csak kis részét adá annak, a' mi szívében élt.

Istennek gazdagabb ajándéka nincs: mint az ifjúság. Szívünkben megmarad az érzemény, hasonlóul a' tavaszi plántában meggyűltt bő nedvhez; 's így történ, hogy az ifjú költő az előbb említett megjegyzések alá nem mindig tartozik. Elhagyatva, pusztá magányban állva is elzengi ő, mi kebléből, felszökelő vízsúgárként, erőszakosan tolako-

dik fel; 's e' lélekállapot tart mindaddig, míg az élet' nyara közelebb jön, 's egy komoly pillantat a' világba, más jeleneteket mutat etőtte.

Az ifjúság' e' tenyésztő ereje, melly a' férfikor' kezdetéig szünetlen nevedő hatalomban virult vala, teheté azt, hogy Berzsenyi elszigetelve is, dalát a' nemzettel nem hallatva is, a' kezdő énekes' gyöngéd ömlengéseitől, a' teljes forralomba jött erős kebel' áradozásáig emelkedhetett; 's hogy nemcsak a' lyrai költészet' szokatlan magasságát érte el, hanem egyszersmind egészen új, 's ifjúlag virító, páratlan ragyogású költői nyelvet is alkotott magának, legillőbbet azon tündérvilághoz, melly általa teremtvé, dalai' minden sorából felénk sugárzik.

Nem kell felednünk: e' férfiú Kisnek 's Kis által Kazinczynak barátja volt; 's már akkor, mikor kettőjükön kívül még senki más nem tudá: mit rejteget keblében a' szép Somogy, a' bajnokok' vérével öntözött, 's a' lyrai költészet' második koszorúsának, a' mi elhunyt Virágunknak lételt adott szép Somogy. 'S mi vala természetesb, mint illy baráti körben, illy költőnek, illy alkotó hajlandósággal fordulni a' nyelv felé? A' szerencse, melly nyelvünket 's literaturánkat századokon keresztül olly szűken pártolá, időről időre még is gondoskodott, hogy ne csak el ne süllyedjenek, hanem fenntartó szellemet is nyerjenek magokba, minek erejével ifjodva és erősödve szebb élet' elébe siethessenek. Kazinczy és Berzsenyi két genius valának, kik elhagyatás' szomorú napjaiban varázs erővel jelentek meg a' magyar nyelv mellett; azt nemcsak életben tartották, de csinnal és kellemmel, és fiatal bőség' tündöklésével öntötték be; 's új karaktert adának neki, melly századokon keresztül viruló szépség' gazdag forrása lenni meg nem szünend.

Lesz idő — adná az ég, legyen minél előbb, minél tartósban — midőn hitelt alig nyerend, hogy művek, mint a' millyeket Kazinczy és Berzsenyi nyujtának, éveken keresztül nyomtatót nem találtak, éveken keresztül nem találtak embert, ki a' nemzetre örök díszet hozó műveket a' hazának bemutatni merészelte volna. Így történt, hogy az ifju énekes megzendíté dalát; 's mi mások évekig nem hallók csak nevét is. Így történt, hogy a' férfiúi évekbe lépett költő egykét lelkesnek ismeretségebe jutott; 's mi mások távolról hallók' nevét említetni; 's évekig nem láthattuk egyetlen sorát is. A' nemes elsírá könnyét a' dicsőség után; és nem mutatkozott kéz, az érdemelt díjt homlokára fűzendő.

E' folyó század' kilenczedik évében hallám először Berzsenyi' nevét pusztán említetni; követő év' tavaszán látám őt, és vele kéziratban lévő dalait; 's fesse-e az örvendő bámulást, mellyel ez, azon korban olly váratlan, olly előre nem sejdített tünemény meglepett? A' még készülő, fejledező ifjút nem ismerhetém; 's íme egyszerre, pillanatban felgyúló meteorként állott a' lyra' elragadó magasságáig felküzdött férfiú előttem. Mi Horatiusban 's Mathisson' énekeiben olly megkapólag hatott reám, itt összeolvastva lelem fel; új világ nyílt verseiben saját fényvel, hévvel és nyelvvel ékesülve. És én ifjúságom' reggelét élém; homályosan küzdék messze ideál után, 's nem természetes-e, hogy e' találkozás és meglepés éltem' legelragadóbb pillanatai közé tartozott? Nehány napot lelkesülve tölték körében, 's búcsúzatakor gyermeki odaadással csüggtem kebelén, először éltemben és — fájdalom, úgy akará a' sors — egyszersmind utószor.

Három év mult el ismét, 's a' régen várt költemények végre a' közönség' sajátivá lettenek; 's ekkor lön, hogy literaturánk új időszakba lépett által. Kazinczy' haladási rendszere szokatlan figyelmet kezdte gerjeszteni. Kevesen fogták fel a' szellemet, mi által vezetteték; a' sokaság forrongani kezdett; féltette a' nyelv' tisztaságát, 's annyival inkább, mert némelly írók, belső szükségétől ösztönöztetve, de ízléssel 's nyelvtudományi elvekkel nem bírva, fonák újításokra vetemültek. Terjedt a' nyelvféltés, 's mellékes érdekek által nagyobbítva, szövetkezést okozott az ellen, ki az új rendszer' vezére volt, 's kinek szellemi felsősége szokás szerint a' kisebbeknek fájt, — Kazinczy ellen.

Élénk ellenküzdés, élénk részvét' kezdete; 's kik a' kor' fejlesz- nek' indult hajlandóságai ellen harcolnak, rend szerint csak a' kifejlést és érelmet segítik. Így történt akkor is, és szerencse hazánkra, hogy Berzsenyi ez időpontban jelene meg. A' haladás' és maradás' emberei- nek egyformán kapá magához figyelmüket; azért olvasói többen valá- nak, mint különben; köztünk az ideig szokatlan hévvel itt becsülteték, ott üldözteték; 's mind kettő által literaturánk' új szakának irányára, 's azon érdekek, melly olvasóink' számát naponként nevelé, mind meg- alapítására, mind megtisztítására nagy hatást gyakorolt.

Illy szempontból nézve az önbecsét teljesen érző férfinak könnyü vala az ellene 's Kazinczy ellen tisztátalan forrásból indult, 's dicséretlen

szenvedelemmel folytatott megtámadást eltünni. Unokáink nem fogják tudni: mi volt az egykor olly ismeretes *Mondolat*? Berzsenyi ezt előre láthatá; 's nem természetesen következett-e, mikép a' késő százakra kitékintő zseni megvetve nézzen keresztül a' czimborán, melly kurta kezeit a' költő' magassága felé terjegetni törekedett, hogy a' reá nézve elérhetetlen borostyánt lépje?

Idő haladt, 's a' lyra' magas keblű birtokosának dalai másod ízben jelenének meg, 's bővítve. Kevés év' leforgása literaturai új időszakunkat győzelmesen előbbre vezeté. A' maradás' emberei még vívtak; de csapásaik napról napra sikertlenebbül hullottak le. Nyilván volt: a' harczmezőről leszállandók lesznek nem sokára, 's a' bölcsőjéből kiemelkedő új nemzedék egyedül a' mult kor' történeteiből fogja őket ismerni.

Most a' Tudom. Gyűjtemény indult meg, 's tervének egyik szép szakasza lőn: magas szempontu kritikának nyitni pályát; 's elvek szerint, és részrehajlatlan kimondott ítéleteket venni fel. Ifjú vala az író, ki többek között felszólítatott, 's ez azt hívé, kritika valamelly műv felett, nem egyéb, mint vizsgáló pillantást vetni az író' lelkébe; kitálatni karakterét; követni őt' azon kifejlésekben, mellyek karakteréből, körülményeiből és studiumaiból természetesen eredtek; viszonyba tenni a' művet szerzőjével; majd a' szépnek, jónak, és valónak elveihez felemelkedni, mértéket venni a' tökély' legfennsőbb lépcsőjéről, 's azt a' művre alkalmaztatva határozni meg a' távolságot és közelséget, melly a' műv és mérték közt találkozik; 's így kimutatni ugyan a' botlást, de ugyan akkor példányul állítani fel, a' mit a' genius lelke' hatalmában teremőleg tüntetett fel.

Kritikát illy gondolatban parányi költőre alkalmaztatni: hálátlan fáradság. Azért, ki magának az utat így rendelé, kénytelen vala vizsgálatait a' nemzet' első rangu énekeseire fordítani, 's pályáját Csokonai', Kis' és Berzsenyi' műveikkel kezdé meg. Mint itélt? annyi évek után ki akar ez ennyire csekély dolgokról emlékezni? A' mit mondani készülök, a' mit ez ünnepélyes pillanatban mondanom kell, csak ez: Berzsenyi olvasá az ítéletet, melly versei felett mondatott, keménynek, fanyarnak, igazságtalannak lelé azt; 's keble az ítélő iránt elhidegedék, 's örökre.

Az ifjú, tek. társaság, az ifjú, ki a' nemzet' nagy énekesét megítélni merész volt, 's ki e' merészséget olly felette drágán Berzsényi' elhülésével fizette meg, ez az ifjú — én valék.

Hosszú idő folya le, a' fiatalság' reményteljes napjai elenyésztek, 's most őszült hajszálaimmal, hideg valóságtól kihűtött kebellem állok itt, 's a' multa visszatekintvén kérdezem magamtól: ősz gyermek, számláld el a' hasznót, mi ifjúkori tettedből származik!

Korodra akartál hatni? korlátolt, kicsiny erődhöz nehéz akarat! És hatással lenni a' korra nem is mindig kívánatos. Társaid megérzik a' rázást, ha álmaikat bolygatod; de nem kérdik, honnan indulsz 's hová mégy? 'S tettél jót vagy roszt: magadnak tevéd; és a' sokaság járja az útát, merre az ezerképen változó vélemény' árja ragadozza; a' zseni pedig sasként felszáll és elrohan, 's öntudatlan szabja a' törvényt, mit követni, csak ő bir erővel.

Berzsényi még élt, de mélyebben vonult magába; lassanként elmúlt az ének' szózatja, komoly vizsgálat foglalá el az alkotó költészet' helyét; 's ő könyvei közt, háznépe' karjaiban elhunyt, a' nélkül, hogy békejobbot nyújtott volna annak, ki huszonhat év előtt dagadó kebellem vevé tőle búcsúját.

Árnyéka az elköltözöttnek, sírod felett zeng az engesztelő szózat! Nem sokára követlek tégedet, 's a' maradék irói harczainkat nem fogja ismerni; 's neveinket békés gondolattal nevezendi egymás mellett, ha korunk' énekeseire visszaemlékezik. Emberek valánk; miért szégyenelnők azt? Az élet' útai keresztül járnak egymáson; 's leggyakrabban elveink' szentsége sem oltalmazhat meg akar tévedéstől, akár félreértéstől; de a' sírdomb békeség' laka; 's küszöbén emberi érdek nem léphet be. Te a' földi leplet, 's vele a' halandó' gyarlóságait levetkezed. Elköltözött az ember; a' költő miénk, e' nemzeté maradt végiglen; e' nemzeté, melly neved' és dicsőséged' szent örökség gyanánt birandja.